

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS TEGNAP ÉS MA

SZÁZ-SZÁZÖTVEN ÉVVEL ezelőtt Európa tele volt elnyomott vagy legalább is elnyomtatásról panaszkodó népekkel és nemzetekkel. Ez ellen az „elnyomtatás“ ellen vívott harcok töltik ki azóta Európa politikai történetét.

A népi elnyomtatás elleni küzdelem az elnyomottak felszabadítását és a népi önkormányzat kivívását tűzte ki célkép s ez kettős feladat megoldását jelentette: egyfelől a demokrácia, másfelől a nemzeti függetlenség megvalósítását.

Amikor az antant 1918-ban győzelmesen fejezte be háborúját három nagy monarchia ellen, amelyek az ő szemében az autokrácia és a nemzeti elnyomás utolsó mentsvárjai voltak, a győztes nagyhatalmaknak egyes jóhiszeműen tájékozatlan vezető politikusai azzal a meggyőződéssel ültek le a békekonferencia zöld asztalához, hogy a most születő új Európában a népek és nemzetek elnyomtatásának örökre véget vetettek, hiszen győzelmük árán nemcsak hogy „felszabadultak“ az „elnyomott“ népek, de az új vagy újjáalkotott nemzeti államokban egyúttal diadalra jutott a demokrácia is.

Ámde a demokrácia, akár a tömegből, akár az egyes individuumból indul ki, mindenképpen többségi uralmat jelent: a többség akarátának vagy legalább is a többség eszményeinek uralmát; hiszen a demokrácia éppen kisebbségek, t. i. uralkodó kisebbségek ellen folytatott évszázados küzdelmet. Mivel tehát a demokráciának szigorú folyománya a többségi uralom, az eo ipso hajlik arra, hogy zsarnoki uralommá váljék a társadalomnak olyan elemeivel szemben, akik valamely lényükben rejlő körülmények következtében állandóan kisebbségben vannak. Lord Bryce, a modern demokráciák nagy ismerője, azon a véleményen volt, hogy a népies kormányzásnak előnye nem a bölcsességében van, hanem erejében, de hozzáfűzte ehhez, hogy a demokrácia csak akkor van igazán helyén, hogyha a nép olyannyira homogén, hogy a közvélemény egyformán ragad meg mindenkit. Amikor a demokratikus elméletek egyenlőségéről beszélnek, voltaképp ez a homogenitás — Carl Schmitt kifejezése szerint: „szubsztanciális“ egyenlőség — lebeg szemük előtt. „Vallási türelmetlenség és faji ellenszenv, — mondja A. Lawrence Lowell, a nagyhírű amerikai állambölcselő — irtózás attól az embertől, aki idegenszerű kultusznak hódol, ösztönszerű idegenkedés attól, aki más nyelven vagy szokatlan kiejtéssel beszél: rendszerint növekszik,

amint a társadalmi lépcsőzeten lefelé haladunk.“ Az eredmény Lowell szerint az, hogy a népies kormányzás bevezetése tetemesen megnöveli az ilyenfajta mélyen gyökerező ellentéteket.

Lowell idézett szavaiban határozottan rámutat arra, hogy miféle kisebbségek azok, amelyekre nézve a demokratikus államfenség halálos veszedelem: ezek a vallási és nyelvi kisebbségek. Harmadik kategóriaként hozzá kell ehhez sorolni a „nemzeti“ kisebbségek fogalmát, noha ez részben fedi hol a vallási, hol a nyelvi kisebbségek csoportját. Azonban mégis vannak esetek, amelyekben az elválasztó kritérium nem a nyelv és nem a vallás, hanem egy más történeti sorsközösséggel való érzelmi kapcsolat, amely nyelvi és vallási különbségeket kihangsúlyoz, de ezektől független valóság. Az angol-ír, szerb-horvát, cseh-szlovák, spanyol-katalán ellentét csupa nyilvánvaló iskolapélda, s idetartozott a múltban például a holland-flamand kontroverzia, amely a belga államot megteremtette, holott ez utóbbiban sokkal feltűnőbbek a nyelvi differenciák a flamand és vallon népelem között.

A kisebbségi kérdés általános képe tehát ebben foglalható össze: a békeszerződések demokratikus nemzeti államokat teremtettek, amelyeknek lakossága azonban távolról sem homogén s amelyekben ennél fogva a „szubsztanciális“ kisebbségek ki vannak téve a többségi, államalkotó nemzetek terrorisztikus uralmának.

Ezzel szemben a mai világ egy védőügyvédje bizonyára rámutatna arra, hogy a háború előtt is voltak vallási és nemzetiségi viszályok s hogy viszont most a kisebbségi szerződésekben végre nemzetközi jogvédelemhez jutottak a szenvedő népelemek.

Ez igaz s bár jól tudjuk, hogy a kisebbségvédelmi szerződések korántsem tökéletesek és még kevésbé érték el céljukat, nem óhajtának e szerződések jelentőségét lekicsinyelni, hiszen nem tudjuk, hogy mi volna a helyzet e szerződések nélkül. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a békeszerződések számos régi anomáliát megszüntettek. Ezzel szemben nem kétséges, hogy a magyarországi „elnyomott“ nemzetiségek sorsa a háború előtt összehasonlíthatatlanul kedvezőbb volt, mint a mai magyar kisebbségé.

A régi magyar állam a földrajz és a történelem alkotása; azt mondhatjuk: tárgyi tényezők azok, amelyek megformálták. Az állam és a kisebbség, helyesebben a kisebbséghez tartozó egyes emberek között a „politikai nemzet“ fogalma közvetített. E fogalomnak világos és szabatos meghatározását nyújtja az 1868: XLIV. t.-c. híres Deák-féle deklarációja: „Magyarország összes honpolgárai politikailag egy nemzetet képeznek, oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, amelynek e hon minden polgára, bármily nemzetiségű legyen is, egyenjogú tagja“. Kétségtelen, hogy az állampolgári jogegyenlőségnek hasonló deklaratív biztosítékaival az utódállamok alkotmányleveleiben is találkozunk. Csakhogy az állampolgári jogegyenlőség eszméjének csak a liberális jogállamban van pozitív értelme. A 67-es Magyarország ilyen liberális jogállam volt, a mai államok ellenben nem azok.

A politikai liberalizmus fogalmának megértésében sok zavart okoz a liberalizmusnak a demokráciával való közkeletű összekapcsolása és összetévesztése. Végző következtéseiben a liberalizmus vezethet demokráciára, de szellemtörténetileg ettől merőben különböző eszmény. A liberalizmus szellemtörténeti háttérében a történeti állam áll, amely formája szerint lehet akár monarchia, akár arisztokrácia, akár demokrácia. A liberális gondolat e történeti államhatalomnak sem létét, sem jogosultságát nem vonja kétségbe, de az állam hatalmával szemben az egyénnek lehető legnagyobb szabadságát követeli. Következésképpen a liberális világképhez hozzátartozik a „köz“ és a „magánélet“ szféráinak gondos elválasztása. A liberalizmus egyéne szabad alattvaló, akivel az állam szemben áll, ha nem is idegenül, de mint olyasvalami, ami létének természetes környezetéhez tartozik, mint a kőszikla, amely időtlen idők óta változatlan fenséggel uralkodik szülőföldjének völgyei felett, vagy a lassú és komoly folyam, amely szülőházának ablakai alatt hömpölyög. A liberális egyén követelése és eszménye az, hogy ez az államhatalom, amely sarkalatos része a világképnek, úgy korlátozza az ő ellenállhatatlan, fölényes hatalmát vele szemben, hogy ő életrendjét hagyományai, elvei, ízlése szerint rendezhesse be. Tapasztalatai és történeti ismeretei alapján pedig nem éri be azzal, hogy az államhatalom mindenkor birtokosai e korlátokat önként respektálják: ezért követeli, hogy az állam és egyén kölcsönös viszonyait, jogait és kötelességeit állandó erejű okmányok, törvények szabályozzák. A liberális világképben a törvény az állam felett áll: annak érvénye szent és sérthetetlen, hiszen csak így nyújthat védelmet az egyesnek, a nála mindenkor hatalmasabb félel, az állammal szemben. Ez a gondolat pedig, hogy a törvény felette áll az államhatalomnak s azt erkölcsi kényszerrel korlátozza: ez a jogállam eszméje. A liberális jogállam eszméje annyiban túlmegy ezen a gondolon, hogy az emberi és polgári szabadságjogok rendszeréből bizonyos természetjogi alapelveket konstruál, amelyeket az állam a maga törvényhozó hatáskörében is respektálni, amelyekhez állandóan alkalmazkodni tartozik. A személyes szabadság, a szólás- és gondolat szabadság, a vallásos kultusz szabadsága, a tulajdon szabad élvezete és érvényesítése, vagyis a gazdálkodás szabadsága: mind oly elvek, amelyeket a liberális jogalkotás gondos biztosítékokkal ír körül.

A liberális jogrendszer kialakulásának és helyes érvényesülésének van azonban két vitathatatlan előfeltétele: az egyik az, hogy az állam politikailag erős legyen s könnyen engedhessen sok szabadságot alattvalóinak, anélkül, hogy tartania kellene attól, hogy azok a nekik nyújtott szabadságokkal az állam belső rendjének vagy külső biztonságának rovására veszedelmesen vissza fognak élni; a másik előfeltevés az, hogy az állam a maga pozitív tevékenységével szűk térre szorítkozzék, hogy tehát a magánéletnek valóban legyen az államtól független gazdag, szabad szférája, amelyben az egyén a maga életcéljait megvalósíthassa. Ebből pedig ismét vagy az állami „autarkeiának“ antik követelménye folyik, Aristoteles szavaival az, hogy a „polgárok összességének közössége a maga érdekeit és szük-

ségeit tökéletesen ki tudja elégíteni“ — vagy pedig a modern liberalizmusnak az a követelménye, hogy az állam az Ő hatáiraival lehetőleg ne akadályozza az alattvalókat a maguk egyéni tevékenységében.

Azt hisszük, nem fér kétség ahhoz, hogy a hatvanhetes magyar liberális éra nagymértékben összhangban volt mindezekkel a követelményekkel. Az állam belpolitikailag szilárd volt s külpolitikailag, emberi belátás szerint kielégítő biztonságot élvezett. Földrajzi területe, természeti kincseinek kellő kiaknázása mellett, kapcsolatban a szövetséges osztrák állam területével, a gazdasági autarkeiának igen kedvező lehetőségeit nyújtotta, s emellett sem politikai, sem gazdasági határok nem állítottak az egyének szabad mozgása és tevékenysége, a külfölddel való fizikai, szellemi és gazdasági érintkezése elé nehezen leküzdhető korlátokat. Ki álmodott akkor útlevélkényszerrel, szigorú vámvizsgálatokról, sajtó-, levél- vagy táviratcenzúráról, valutaforgalmi akadályokról, transzferzárlatról és a többi tilalomfáról, mi ma az egyes polgár mozgásának és tevékenységének útjában meredez?

Abban a milieuban „kisebbségi“ állampolgárnak lenni korántsem volt elviselhetetlenül kínos vagy nyomorúságos állapot. A mai „kisebbségi állapot“ elháríthatatlan kényszerhelyzet, amely a demokratikus nemzeti államban egyes népelemeket erkölcsileg teljesen és állandóan elszigetel az államban uralkodó „többségi“ néptől s ezzel őket az alárendeltség és kisebbségi bélyegével látja el. A történeti Magyarországon az egyes embert sem vallása, sem anyanyelve nem zárta ki az államalkotó népek soraiból. Igaz, a katolikus vallásnak megvolt a maga primátusa s ha valaki nem volt katolikus, bizony nem lehetett sem király, sem hercegprímás, sem kultuszminister. Másfelől primátusa volt a magyarnak mint államnyelvnek és mint a legtekintélyesebb és legszámasabb népelem nyelvének. Ez kétségtelenül előnyökhöz juttatta azokat, akik jól tudtak magyarul. Két vonatkozásban állott fenn ez az előny: egyfelől az állami szolgálat s az államnyelv megbízható tudásához kötött egyéb, pl. ügyvédi vagy tanári pályán való érvényesülés szempontjából; másfelől nagy előnyére szolgált annak, aki írói, újságírói pályára lépett, ha a haza legszélesebbkörű és legmagasabb átlagműveltségű közönségéhez fordulhatott. Ámde az utóbbi vonatkozásban a mondott előny elháríthatatlanul következett a tényekből, a magyarság lélekszám-beli és műveltségbeli fölényéből — ami pedig a magyar államnyelv követelményét illeti, ezt jogosnak ismerte el a magyarságnak még oly megingathatatlan ellensége is, mint Seton-Watson, a hírhedt „skót utazó“. Ezeket az előnyöket azonban megszerezhetette magának mindenki, aki megtanulta a magyar nyelvet s ennek bizonyára nem volt leküzdhetetlen akadálya.

A magyar nyelv szupremáciája államban és társadalomban tehát korántsem volt elviselhetetlen csapás a más anyanyelvű honpolgárokra. E szupremáciát csak az tartotta magára nézve bántónak, aki ezzel magát nemzetiségében érezte kisebbitve. Persze, ha az anyanyelvet a „nemzetiség“ egyetlen vagy döntő ismérvének tekintjük és ennek alapján soroljuk az egyeseket ehhez vagy ahhoz a nemzethez, akkor

kétségtelen, hogy a régi Magyarországon a magyar anyanyelvű „nemzet“ a többi nemzeteket megelőzte rangsorban. Ez lehetett bosszantó az ekképen „kisebbségi“ státusba sorolódó nemzetekre, de nem okvetlenül érintette az egyes ember és honpolgár helyzetét.

A liberális állam ugyanis, amely a születési korlátok, valamint a korporatív (pl. egyházi) kiváltságok elleni harcban jött létre, elvből nem ismert olyan kategóriát, amelybe valaki végzetes és megváltozhatatlan módon beleszületett volna. Locke, a liberalizmus nagy filozófusa, erőteljesen hangsúlyozza, hogy az atyák nem köthetik meg előre gyermekeik szabadságát, amely ezeket épúgy természet szerint megilleti, mint amazokat és hogy ennél fogva „egy gyermek nem született polgára sem egy országnak, sem egy államnak“, hanem „szabadon választhat, hogy mely társadalomhoz akar tartozni“.

Hiábavaló arról vitatkozni, hogy mi az, ami a nemzeti összetartozásnak igazi alapja: a közös történeti és állami múlt hagyománya, a közös nyelv vagy közös vallás, vagy a közös ősoktól való leszármazás, a „faji“ összetartozás mítosza. Hiábavaló a vita, mert a nemzet igazi alapja nem egyéb, mint az összetartozás hite és annak megvalósítására vagy fenntartására irányított gazdag és állandó kooperáció: mint Renan mondotta, „mindennap megisméltendő plebiszcitum“. Minden, ami ezt a hitet és ezt a kooperációt megteremti és erősíti, a nemzet létének megszilárdítására szolgál. Az összetartozásnak ennél többféle faktora működik közre, annál szilárdabb és tökéletesebb lesz a nemzeti egység s minden, ami az egyeseket elválasztja egymástól, természetszerűleg csökkenti az összetartozás erejét. Ahol pedig különböző ható erők különböző irányokban fűzik össze az egyeseket, ott az egyes nemzetideák konkurrálnak egymással, harcolnak az egyes ember leikéért, akárcsak a hitfelekezetek. A liberalizmus világnézete a nemzeti indeterminizmus álláspontján van, azaz az egyeseknek szabad akarata bízva, hogy milyen nemzethez kívánnak tartozni: a liberális állam pedig teret engedett a nemzeti konkurrenciának addig a határig, amelyet állambiztonsági szempontból megengedhetőnek tartott. Következésképpen az államban vezető szerepet vívő nemzethez mindenkinek módjában volt csatlakozni s a liberális politika kétségtelenül levonta ennek a felfogásnak a következményeit. Sajnos, a statisztika nem különböztet kellőképpen anyanyelv, népi leszármazás és „nemzetiség“, azaz egyéni állásfoglalás között s így játszva olvassák fejünkre a magyarság ellenfelei — saját statisztikáinkból, — hogy a közéleti érvényesülés szempontjából a magyar „nemzetiség“ aránytalanul túlsúlyban volt a régi hazában. Pedig ha egyszer sikerülne kimutatni, hogy miképpen oszlott meg a közéleti érvényesülés etnosz szerint, az egyes népcsoportok között a szülők és nagyszülők népi hovátartozását, azaz a közvetlen leszármazást véve alapul, meggyőződésünk szerint az eredmény az lenne, hogy a magyar etnosz volt az, amelynek érvényesülése elmaradt országos arányszáma mögött.

IGEN, IGEN, TUDJUK, hogy éppen ez az, amit szemünkre vetnek: az ú. n. magyarosítás. Boldogulhattak hazánkban a „kisebbségi“ népek fiai, de csak úgy, hogy elhagyták a maguk népét, hogy

asszimilálódtak. Azt mondják: kényszerültek erre, mert másképp nem lehetett boldogulni.

Kétségtelen, hogy az asszimilációs folyamatban szerepet játszott ez a motívum is. De abban ideális faktorok jártak elől.

A nagy magyar államférfiak liberális nacionalizmusa még a XVIII. században gyökerezik s azt a felvilágosodás korának humanizmusa és a romantika idealizmusa hatja át. „Nemzetiségre“ ők nevelni akarják a nemzetet s a nemzeti nevelés feladatát a humánus ideális megvalósításában látják. Széchenyi szerint a nemzetiség valódi alapja csak az „Igaz“ s a nemzetek felemelkedésének egyedül az erény az oka. A magyar nemzetiségben az emberi erényeket magyar nyelven kívánta megszólaltatni és kiművelni, de tiltakozott az ellen, hogy merő nyelvi „asszimilációval“ igyekezzünk növelni lélekszámunkat. „Engem soha nem ijesztett csekély számunk“ — így kiált fel híres akadémiai beszédében — „Tévednek azok“ — hangsúlyozza, — „akik a nagyobb számban vélnék lelki üdvöt“, „mintha bizony pl. 30 millió barbár népben több magához vonzó, olvasztó varázs volna, mint bármely kis számban is, ha ez a civilizáció kincsétül felcsordul.“ Ezért hangsúlyozza, hogy „olvasztói felsőbbbséggel kell bírni“, azaz az emberi erényeket kifejleszteni és kiművelni magunkban.

Széchenyinek ifjabb kor- és pályatársa, Eötvös József báró, a nagy magyar állambölcse, akit a nemzetiségi probléma mélyreható elemzésében a mai napig sem múltak felül, ebben az axiómában foglalta össze vizsgálódásának eredményét: „Minden nemzeti érzelmenek alapja azon meggyőződés, hogy, miután bizonyos nép szellemi vagy erkölcsi tekintetben másoknál magasabban áll s ezen magasabb adományait vagy a múltban tüntette ki, vagy hivatva van arra, hogy azokat a jövőben bizonyítsa: azon néphez tartozni dicsőség.“ Nos, Széchenyi és az ő követői, a nagy magyar liberálisok, ezt a feladatot tűzték a magyar nemzetnek: bizonyítsa be, hogy szellemi és erkölcsi tekintetben másoknál magasabban áll; s attól várták a nemzeti eszme asszimiláló erejét, hogy a magyarság magatartása és teljesítményei nyomán a testvérnépek ivadékaiban is kialakuljon az a meggyőződés, hogy ehhez a néphez tartozni dicsőség.

E nagy feladat megvalósításában a magyarság vezérei különböző utakat követtek: a Széchenyi szellemében élő konzervatív reformerek a magyar nép anyagi és szellemi felemelkedésére vetették a fősúlyt, — mások, mint Wesselényi és Kossuth, a politikai liberalizmus szellemében, főleg a magyar alkotmány reformjától, a rendi korlátok eltörlésétől s a polgári jogegyenlőség megteremtésétől várták azt a nagy vonzó hatást, amely az ekkép felszabadított néptömegeket magával ragadja. Deák Ferenc a magyarság jellemszilárdságát, igazságérzetét és szótartó becsületességét domborította ki a maga klaszszikus példákon edzett puritán jellemével; — az ú. n. harmadik liberális nemzedék legfényesebb magyar elméje, Apponyi Albert, a magyar állam közjogi épületének tökéletes kiépítését tartotta a főfeladatnak, hogy a magyar állam lenyűgöző presztízse fejtsen ki ellenállhatatlan varázst a Szent Korona összes népeire, — e nem-

zedék legjelentékenyebb államférfia, Tisza István pedig a magyarságnak súlyát az európai politikában igyekezett emelni.

Bizonyos, hogy a magyarság a maga nemzeti emelkedésének nyaktörő útját nem tudta botlások nélkül megjárni, és hogy nem mindig tudott megmaradni azon az ideális magaslaton, amelyre Széchenyi felvezette. De hogy egészben véve sikerült a vele együttélő testvérepek lelkében vonzalmat keltenie, azt mindennél ékesebben bizonyítja az a tény, hogy a magyar nacionalizmus legbuzgóbb rohamcsapatai a XIX. század második felében éppen nem a „tősgyökeres“, hanem az asszimilált magyarok köréből kerültek ki. Vájjon elhigyük-e, hogy a Grünwaldok, Rákosiak, Beksicsek, Hoitsyak harcos és türelmeden magyarsága merő opportunizusból fakadt?

S ha végeredményben kétségtelen is, hogy a fejlődés folyamán a magyarság nacionalizmusa kilépett is abból az eszményi tisztaságból, amelynek nevében Széchenyi és Deák elvei szerint csak erényeivel, példaadásával, tiszta dicsőségével akart más népeket magához vonzani és aktív, térítő buzgóság ragadta el; ebben az attitűdben mindig volt valamiféle őszinte résztvevő jószándék. A magyarnak a másik nép fia sem nem közömbös, sem nem gyűlöletes vagy megvetésre méltó: a magyar ember, igazi arisztokrata módjára, végeredményben sajnálattal, emberséges részvétellel gondolt arra, áld nem magyar. „Ne nézd Uram, hogy ő német“, így imádkozik a magyar pap a királyért Szemere Miklós, a költő, egyik versében, „hisz őt is Te alkotád“.

Az új ÁLLAMOKBAN mind állam, mind kisebbség alkata és helyzete más. Az új államok mindenekelőtt távol vannak a jogállam eszméjétől, s a legkevésbé sem liberális államok. Alakulásukat háború és forradalom előzte meg: a háború az erkölcsök eldurvulásával, a lélek és lelkiismeret eltompulásával járt: a humanizmus ideáljai elhalványultak s a jog eszméjét az ököljog eszméje, a liberális alkotmányosságot a fegyveres állami mindenhatóság váltotta fel. A háborút forradalmak követték, amelyek aláásták a polgári erényeket, a tekintély- és törvénytisztelet uralmát. Az új államhatalmakat még a legjobb akarat mellett sem lehetett volna másképp, mint erőszakkal felépíteni és mindegyre erőszak kell azoknak fenntartásához. Ennélfogva kétségtelenül hiányzik is ezekben az államokban a liberális jogrend érvényesülésének egyik főfeltétele: a konszolidált, erős államhatalom.

De hiányzik egy másik feltétel is: tudjuk, hogy az új határokat merőben — és egyoldalúan — néprajzi és sztratégiai alapon vonták meg s nem voltak tekintettel a gazdasági és szellemi összefüggésekre, amelyek a régi államokban s azok között fennállottak. Ennélfogva gazdasági autarkeiára képtelen torzókat alkottak, amelyek politikai okokból elzárkóztak egymástól, noha jobban egymásra volnának utalva gazdaságilag is, szellemileg is, mint a régi, történetileg kialakult államok. Ezeknek az államoknak alakításánál az ú. n. nemzetiségi elv volt irányadó. E nemzetiségi elv győzelmét hosszú és erőteljes propaganda előzte meg, amely azt iparkodott bizonyítani, hogy a magyar nemzeti állam az asszimilációs folyamatból élt és ezzel erkölcstelen módon

fosztotta meg a kisebbségi népeket legértékesebb elemeiktől. Ha azonban az asszimilációs folyamat erkölcstelen, akkor nem lehet többé érvényes Locke és az őt követő francia publicisták liberális nemzet-teóriája, akkor a németeknek van igazuk, akik Fichtetől Hitlerig azt állítják, hogy a nemzetiség a vérségi leszármazás misztikus terméke, amely idegen vérbe át nem iktatható. Ebben az esetben a nemzetiséghez nem azért kell ragaszkodni, mert az magasabbrendű, mint egy másik nép nemzetisége, hanem azért, mert az az egyetlen, amely az illető egyének erkölcsi háttérül szolgálhat. A franciák és magyarok nemzeti indeterminizmusával ellentétben ez a felfogás szigorúan determinisztikus, sőt fatalisztikus. Igaz-e vagy sem, metafizikai probléma, amelyet nem tudunk eldönteni, de tény, hogy amidőn az új dunai államokat kifejezetten néprajzi alapokon határolták el, anélkül, hogy a lakosság akaratát megkérdezték volna és anélkül, hogy ügyet vetettek volna az évszázados politikai és gazdaságföldrajzi viszonyokra, csakis ennek az elméletnek szellemében járhattak el „helyesen“. Amikor azonban az új államokat egyenesen a nemzeti determinizmus és a nemzeti kizárólagosság alapján alkották meg, egyben belefoglaltak ezekbe az államokba tekintélyes más nemzetiségű, a minket érdeklő esetekben magyar, tömegeket is. Ezeket a nemzeti kisebbségeket az új államokhoz semmiféle erkölcsi kötelék és semmiféle materialisztikus érdek nem fűzi: alárendelésük az új államhatalmak alá tiszta erőszaknál nem egyéb. Asszimilálódniok ennél fogva erkölcsi lehetetlenség; ők ezekben az államokban nem lehetnek egyebek, mint páriák. De nemcsak hogy érzelmi és erkölcsi kielégülést nem nyújthat nekik az államhatalom, hanem kenyeret sem hajlandó nekik juttatni.

Gondoljunk arra, amiket már elmondottunk: az új államok politikai és gazdasági krízissel küzdenek; bennük gyenge az állam, gyenge a jobbiztonság, nincs szabadság, nincs jólét, nincsen gazdasági fejlődésnek igazi lehetősége. Ennél fogva van rendőrruralom, sajtócenzúra, állami beavatkozás és terror minden lépten-nyomon. Ezek között a viszonyok között a többség is szenved, de mindenesetre vigaszául szolgál, hogy a saját nemzeti állama fekszik rajta ilyen nyomasztó módon és hogy ez a nemzeti állam kifejezetten nekik, az államalkotó többség tagjainak tart fenn minden előnyt, amit juttatni tud. S ha mást nem tud juttatni, elveszi a kisebbségi népektől, amijök még van.

A közélet és a közéleti érvényesülés eo ipso csupán a többség tagjainak van fenntartva: asszimilánsokra korántsem merő elméleti okokból nem kerülhet a sor — noha az új államok az asszimiláció tagadásával jöttek létre — hanem azért nem, mert a kenyér még a többségi igények ellátására is kevés. A múlt század a gazdasági fellendüléssel kapcsolatban a szellemi igények növekedését hozta maga után. Mindenütt megindult az új intelligenciák kifejlődése, amely már gyorsabban is haladt, mint a proszperitás. Az intelligenciák elnyomorodásának folyamata ezért már a háború előtt megindult, de tetemesen meggyorsult a háború és forradalmak, az új gazdasági válság nyomában, amely hirtelen véget vetett a gazdasági fellendülésnek és expanciónak. Téves a panasz, hogy az állami apparátusok felszívták magukba a gazdasági életet: nem ez történt, hanem az,

hogy a gazdasági élet kiszikkadt és az állam a maga módszereivel volt kénytelen a szörnyű hézagot betölteni. A mai államszocializmus nem egy új eszmény megvalósítását jelenti, hanem egy szükséges rossznak a kényszerét. Az államnak tehát végtelenül megnőtt a gazdasági jelentősége, kenyéradó funkciója ugyanakkor, amikor a társadalomnak ú. n. kisebbségi csoportjai egyáltalában nem számíthatnak támogatására, sőt többé-kevésbé nyílt ellenséget találnak benne. Amije az államnak van — s ez nem sok —, azt a többségnek igyekszik adni. A kisebbségektől csak elvenni hajlandó.

S ha már így van a dolog, legalább azt lehetne elvárni ezektől a nemzeti kultúrák szabadsága nevében megalakult államoktól, hogy a kisebbségek hagyományos kultúráját békében hagyják. Legalább a nyomorúságukban hagynák őket magukra. Szó sincs róla. A sorsgyilkos iróniája, hogy az új államalkotó nemzetek még kulturális asszimilációra is törekszenek, noha az asszimilációs processzust annak idején elítélték mint nemzetgyilkosságot. Igaz, hogy amire törekszenek, azt nem asszimilációnak, hanem reasszimilációnak nevezik: minthogy a magyarok állítólag mesterségesen magyarosítottak el idegenfajú tömegeket, ők ezeknek ivadékait kötelességüknek tartják visszavezetni az ősi faji kötelékekbe. Minthogy pedig ilyen ősi tiszta faji kötelékek itt a Dunavölgyben, ahol minden nép egymáson keresztül-kasul vándorolt, telepedett és keveredett, egyáltalában nincsenek, olyan gyermek sincsen, akiről valamilyen jogcímen ne lehetne kimutatni, hogy ősei között voltak románok, szlávok vagy legalább is németek.

Miután ekképp az új hatalmasok minden elkövettek, hogy a kisebbségi alattvalók helyzetét az új államokban tűrhetetlenné tegyék, nagyon érthető módon arra a konklúzióra jutottak, hogy a kisebbségek nem vonzódnak az új államokhoz s ebből újabb jogcímet merítenek arra, hogy pozítive is üldözzék, bebörtönözzék vagy az országból kikergessék őket. Nem mintha a kisebbségek minderre csakugyan okot adnának, hiszen nyomorult helyzetükben ők lennének a legboldogabbak, ha módot nyújtanának nekik arra, hogy ha nem is jólétben, legalább békében élhessenek.

Íme a kisebbségi kérdés, amint ma áll: a kisebbségeket kitépték nemzeti államaikból, politikailag kisémmizték, társadalmilag degradálták, anyagilag megnyomorították és amennyire lehet, még nemzeti sajtáságaikból is igyekeznek őket kivetköztetni. Mindezek hegyébe állandó politikai üldözésnek vannak kitéve.

JÓINDULAT A HATALMASOK RÉSZÉRŐL bizonyára sokat javíthatna e kétségbeejtő helyzeten, de ennek leggonoszabb vonása éppen az, hogy jóindulat, ha van is, nem érvényesülhet. Fejtegetéseinkben éppen arra vetettük a fősúlyt, hogy rámutassunk: a kisebbségek mai helyzete a politikai és gazdasági folyamatok által legnagyobb részben determinálva van. Közép-Európa politikai, gazdasági és kulturális egyensúlyát teljesen aláásta a háború, a forradalom és a gazdasági válság. Ezek következtében itt minden tényező nyomás alatt áll: állam és társadalom, többség és kisebbség egyaránt. Csakhogy

a magyar kisebbségek a leggyengébbek és ők vannak legalul. A nyomás tehát őket éri a legnagyobb erővel. Ez a nyomás ugyanis háromfokú: magukat az államokat szorítja a politikai és gazdasági krízis; az ezekben az államokban uralkodó népelemek: elsősorban a régi területek többségi népe — csehek, ószerbiai szerbek és regáti románok — javára a magasabb kultúrájú és civilizáltabb „új területek” lakossága maga is kizsákmányolás áldozata; de ezeken a területeken is a magyarokat sújtja a politikai és gazdasági nyomás a legnagyobb erővel.

Ezekhez a helyzettel adott körülményekhez járul a demokratikus nacionalizmusban rejlő s bevezetőben már említett terrorisztikus tendencia. Otto Bauer, az osztrák szociáldemokrata vezér, tehát nem a demokráciának egy elfogult kritikus, mondja, hogy „mennél szélesebbek a tömegek, amelyekhez a nemzeti politikus fordul, annál öblösebbé válik a hangja, annál durvábbakká lesznek a gesztusai, annál inkább elveszti minden párt józan ítéletét hatalmának természetes határaitól s annál képtelenebbé válik minden nemzet arra, hogy akár a legjelentéktelenebb nemzeti kontroverziában is engedményt adjon az ellenfélnek, vagy vele kiegyezzek”.

A körülmények tehát valósággal végzettszerűen hozták létre azt az atmoszférát, amelyben a magyar kisebbségek ma fuldokolnak. De mindezért végeredményben a trianoni békeszerződés és az az ennek alapul szolgáló ideológia felelős, amelyet „nemzeti determinizmusának” nevezünk. A politikusok gyakran cinikus könnyelműséggel használnak fel divatos elméleteket a maguk éppen követett céljainak szolgálatára. Hangsúlyozni kell, hogy ebben nagy veszedelem rejlik. Max Weber figyelmeztette egyszer Marx híveit arra, hogy a történeti materializmus nem bérkocsi, amelyben addig viteti magát az ember, ameddig éppen menni akar: azt nem lehet tetszés szerint megállítani, amikor az ember már szívesen leszállana. Minden politikai doktrínának hasonló természete van, a nacionalizmusnak is.

Mondottuk, hogy a nemzeti indeterminizmus elméletével, amelyet mi magyarok az angoloktól és a franciáktól vettünk át, a kisantant nemzetei a nemzeti determinizmus német elméletét állították szembe. Minthogy a megszállott területek lakosságának szabad népszavazásától nem remélhették céljaik beteljesülését — néprajzi alapon kebelezték be a megszállott területeket. Ha az államok határait így vonják meg, ez azt jelenti, hogy az egyes államokban csak egyetlen népfaj lehet uralkodó — amiből az is következik, hogy ott minden más népfaj ivadékainak gyógyíthatatlanul alárendelt helóta helyzetbe kell kerülniök, amelyből nincs menekülés. Ez pedig irgalom nélkül kielezi a szomszédosán és vegyesen települt, a valóságban vérrokon és csupán nyelvükben elkülönült népfajok között az ellentéteket; a szomszédos államok békés együttműködését pedig lehetetlenné teszi. A bizalmatlanság és keserűség e megmérgezett légkörében a gazdasági kooperáció is végtelenül megnehezül és így áll elő az elzárkózás kényszere oly népek között, amelyek szorosan egymásra vannak utalva.

Mondottuk, nem lehet eldönteni, hogy metafizikailag melyik elmélet igaz: a nemzeti indeterminizmus vagy a faji determinizmus

teóriája — de Kant óta tisztában vagyunk azzal, hogy olyan kérdésnek, amit nem lehet eldönteni, egyáltalában nincs értelme. Egy politikai doktrína helyességét csak pragmatikusan lehet megítélni: helyes akkor, ha kielégítő eredményekre vezet, ha előre visz és nem hátra. A „politikai nemzet“, a történeti nemzetiség és a nemzeti indeterminizmus elméletének relatív helyességét igazolta az a tény, hogy különböző népfajok gyermekei e teória alapján kooperálni és boldogulni tudtak. Ellenkezőleg, a nemzeti determinizmus elméletéből kényszerűen fakad a faji kizárolagosság és a nemzeti imperializmus, amely végeredményben egy nemzeti szocializmusra, a nemzet- és államközi együttműködés teljes lehetetlenségére és az örök, kényszerű és általános háborúra vezet.

ÖSSZEFOGLALVA a mondottakat: a régi magyar nacionalizmus kétségkívül elvárt bizonyos áldozatot a népi kisebbségekhez tartozó állampolgároktól: elvárta, hogy népük teljes önállóságának kiépítéséről lemondva, felolvadjanak az egységes magyar nemzetben. Ezt az áldozatot azonban a maga részéről a legnagyobb bőkezűséggel iparkodott jóvátenni: azzal, hogy az egyenlő, sőt talán könnyebb érvényesülés lehetőségét biztosította az asszimilánsoknak. A különbség a régi — idealisztikus — magyar nemzedék és az ifjabb, már jórészt asszimilánsoktól vezetett nacionalista közvélemény felfogása között lényegileg az volt, hogy amazok mintegy előlegezni iparkodtak a földrajzi, történeti államegységéből és a haladó, építő magyar politikából fakadó előnyöket, — hálából és szívbeli meggyőződésből várva a magyarosodást: emezek ellenben megfordították a sorrendet s a magyarosodást utólag iparkodtak jutalmazni. De mindenképpen készek voltak az elvárt áldozatokat honorálni: kenyérral és tisztességgel. Ezzel szemben az új államok csak áldozatot és önfeláldozást követelnek s mindenképpen adósak maradnak az ellenszolgáltatással. Ilyen módon nem lehet új „politikai nemzeteket“ építeni.

Természetesen elismerjük, hogy visszafelé a régi magyar szintézis felé ugyancsak nem lehet haladni: ez ma már, amikor minden népfajt teljesen áthatott az új nemzeti öntudat, teljesen idejét múltá. Az asszimilációs folyamatok ideje végkép lejárt. A megoldásnak csak egy útja van: a Dunavölgy politikai szerkezetét a népek együttműködésével az egyenlő igazság és egyenlő szabadság: „suum cuique“ és az „una eademque libertas“ vezéreszméi alapján úgy kell átépíteni, hogy abban minden nép, amelyet sorsa a Dunatájhoz köt, megtalálhassa a maga helyét és boldogulását. A népek egymás elleni harca és egymás fölötti uralma helyébe a közös munka és közös béke érája kell hogy lépjen: a „Pax Danubiana“ új korszaka.